INNOVATSIYA VA TARAQQIYOT
07.00.00 – TARIX FANLARI

O‘ZBEKISTONDA DAVLAT VA DIN MUNOSABATLARI: HUQUQIY ASOSLAR, IJTIMOIY JARAYONLAR VA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR

Abdullayeva Madinaxon Erkinjon qizi,
Andijon davlat universiteti o‘qituvchisi

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.20483933

Annotatsiya. *Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida davlat va din munosabatlarining shakllanishi, huquqiy asoslari hamda zamonaviy rivojlanish tendensiyalari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida vijdon erkinligi, diniy bag‘rikenglik, konfessiyalararo totuvlik, diniy tashkilotlarning faoliyati va davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari o‘rganildi. Shuningdek, diniy ekstremizm va radikalizmga qarshi kurashsishning ma’rifiy-huquqiy mexanizmlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, O‘zbekistonda davlat va din munosabatlari dunyoviylik tamoyili asosida tartibga solinib, fuqarolarning vijdon erkinligi konstitutsiyaviy darajada kafolatlanganligi aniqlandi.*

Kalit so‘zlar: *davlat, din, vijdon erkinligi, dunyoviylik, konfessiyalararo totuvlik, diniy bag‘rikenglik, diniy tashkilotlar, ekstremizm.*

Аннотация. *В данной статье научно анализируются формирование, правовые основы и современные тенденции развития государственно-конфессиональных отношений в Республике Узбекистан. В ходе исследования были изучены вопросы свободы совести, религиозной толерантности, межконфессионального согласия, деятельности религиозных организаций, а также основные направления государственной политики в религиозной сфере. Кроме того, проанализированы просветительско-правовые механизмы противодействия религиозному экстремизму и радикализму. По результатам исследования установлено, что государственно-конфессиональные отношения в Узбекистане регулируются на основе принципа светскости, а свобода совести граждан гарантируется на конституционном уровне.*

Ключевые слова: *государство, религия, свобода совести, светскость, межконфессиональное согласие, религиозная толерантность, религиозные организации, экстремизм.*

Abstract. *This article scientifically analyzes the formation, legal foundations, and contemporary development trends of state–religion relations in the Republic of Uzbekistan. The study examines freedom of conscience, religious tolerance, interfaith harmony, the activities of religious organizations, and the main directions of state policy in the religious sphere. In addition, educational and legal mechanisms for combating religious extremism and radicalism are analyzed. The findings of the research demonstrate that state–religion relations in Uzbekistan are regulated on the basis of the principle of secularism, while citizens’ freedom of conscience is constitutionally guaranteed.*

Keywords: *state, religion, freedom of conscience, secularism, interfaith harmony, religious tolerance, religious organizations, extremism.*

Kirish. Davlat va din munosabatlari har qanday jamiyatning siyosiy, huquqiy hamda ma’naviy taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. Insoniyat tarixida din nafaqat e’tiqod shakli, balki ijtimoiy institut sifatida ham jamiyat rivojiga sezilarli ta’sir ko‘rsatib kelgan. Shu bois davlat va diniy tashkilotlar o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solish masalasi zamonaviy demokratik davlatlarning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi [1; B. 12].

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, davlat va din munosabatlarini yangi demokratik tamoyillar asosida shakllantirishga kirishdi. Sobiq sovet davrida diniy qadriyatlar va diniy institutlarga nisbatan qat’iy cheklov siyosati yuritilgan bo‘lsa, mustaqillikdan keyin fuqarolarning vijdon erkinligini ta’minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi [2; B. 54].

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 31-moddasida: “Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi” deb belgilangan bo‘lib, har bir fuqaroning istalgan dinga e’tiqod qilish yoki hech qaysi dinga e’tiqod qilmaslik huquqi kafolatlangan [3; B. 31].

Mamlakatda diniy bag‘rikenglik va konfessiyalararo totuvlikni mustahkamlash, diniy tashkilotlar faoliyati uchun qulay sharoit yaratish hamda ekstremistik g‘oyalarning oldini olish masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda [4; B. 88].

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotni amalga oshirishda tarixiylik, tizimlilik, qiyosiy-huquqiy, analiz va sintez usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy asosini O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi Qonun, Prezident farmonlari, hukumat qarorlari va xalqaro huquqiy hujjatlar tashkil etdi.

Shuningdek, tadqiqot davomida davlat va din munosabatlariga oid ilmiy adabiyotlar, statistik ma’lumotlar hamda xalqaro tashkilotlarning hisobotlari o‘rganildi [5; B. 117].

Natijalar. O‘zbekiston Respublikasida davlat va din munosabatlari konstitutsiyaviy dunyoviylik tamoyiliga asoslanib tartibga solinadi. Mazkur tamoyilga ko‘ra, davlat diniy tashkilotlarning ichki faoliyatiga aralashmaydi, diniy tashkilotlar esa davlat hokimiyati va boshqaruvi funksiyalarini amalga oshirmaydi. Shu tariqa, davlat va din o‘rtasidagi munosabatlar o‘zaro hurmat, qonuniylik hamda vakolatlarning aniq chegaralanganligi asosida tashkil etilgan bo‘lib, bu jamiyatda ijtimoiy barqarorlik va konfessiyalararo totuvlikni ta’minlashda muhim omil hisoblanadi [6; B. 201].

Mamlakatda vijdon erkinligini ta’minlashning huquqiy asoslari “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi Qonunda mustahkamlab qo‘yilgan. Mazkur qonunda barcha diniy konfessiyalarning qonun oldida tengligi, fuqarolarning diniy e’tiqodidan qat’i nazar teng huquqliligi hamda diniy tashkilotlarning qonuniy faoliyat yuritish mexanizmlari aniq belgilab berilgan [7; B. 14]. Ushbu me’yorlar O‘zbekistonda diniy bag‘rikenglik muhitini shakllantirish, turli konfessiyalar o‘rtasida o‘zaro hamjihatlikni mustahkamlash hamda diniy erkinliklarni kafolatlashga xizmat qilmoqda.

Bugungi kunda O‘zbekistonda 16 dan ortiq diniy konfessiyalar rasman faoliyat yuritmoqda. Aholining asosiy qismini islom diniga e’tiqod qiluvchilar tashkil etishi bilan bir qatorda, pravoslavlik, katoliklik, protestantlik, yahudiylik, buddaviylik va boshqa diniy yo‘nalishlar ham erkin faoliyat olib bormoqda [8; B. 76]. Bu esa mamlakatda ko‘p konfessiyali jamiyat shakllanganligini hamda davlat tomonidan barcha diniy tashkilotlarga nisbatan teng va bag‘rikeng munosabat yuritilayotganligini ko‘rsatadi. Shuningdek, diniy tashkilotlar faoliyati uchun yaratilgan huquqiy va tashkiliy sharoitlar jamiyatda millatlararo hamda dinlararo totuvlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

O‘zbekistonning davlat va din munosabatlari sohasidagi siyosati xalqaro demokratik tamoyillar, inson huquqlari va vijdon erkinligi prinsiplariga mos ravishda olib borilmoqda. Natijada mamlakatda diniy bag‘rikenglikni ta’minlash, fuqarolarning diniy huquqlarini himoya qilish hamda ekstremistik va radikal g‘oyalarning oldini olish borasida muhim natijalarga erishilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi ko‘p millatli va ko‘p konfessiyali davlat sifatida diniy bag‘rikenglik va millatlararo totuvlikni ta’minlashni davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etadi. Mamlakat hududida turli millat va din vakillarining o‘zaro hamjihatlikda yashashi jamiyat barqarorligini ta’minlashning muhim omili hisoblanadi. Shu bois diniy bag‘rikenglik tamoyillarini mustahkamlash, fuqarolarning vijdon erkinligini kafolatlash hamda turli konfessiyalar o‘rtasidagi o‘zaro hurmat muhitini rivojlantirish davlat siyosatining asosiy vazifalaridan biri sifatida qaralmoqda [9; B. 145].

O‘zbekistonning diniy bag‘rikenglik borasidagi siyosati xalqaro miqyosda ham e’tirof etilgan. Xususan, 2018-yilda O‘zbekiston Respublikasi tashabbusi bilan Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi tomonidan “Ma’rifat va diniy bag‘rikenglik” rezolyutsiyasining qabul qilinishi mamlakatning ushbu yo‘nalishdagi xalqaro tashabbuslari amaliy natija berayotganligini ko‘rsatdi [10; B. 3]. Mazkur rezolyutsiya jahonda diniy bag‘rikenglik muhitini mustahkamlash, yoshlarni ekstremistik va radikal g‘oyalar ta’siridan muhofaza qilish, shuningdek, ma’rifat orqali tinchlik va barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan muhim xalqaro hujjat sifatida baholandi. Hujjatda inson huquqlari, vijdon erkinligi va konfessiyalararo muloqotni rivojlantirish masalalariga alohida urg‘u berilgan.

Globallashuv jarayonlarining jadallashuvi, axborot makonining kengayishi hamda transmilliy tahdidlarning kuchayishi sharoitida diniy ekstremizm va terrorizm muammosi dunyoning ko‘plab davlatlari qatori O‘zbekiston uchun ham dolzarb masalalardan biriga aylandi. Shu nuqtai nazardan mamlakatda aholini, ayniqsa yoshlarni turli yot va buzg‘unchi g‘oyalar ta’siridan himoya qilish, ularning diniy

savodxonligini oshirish hamda ma’rifiy yondashuvni kuchaytirishga katta e’tibor qaratilmoqda [11; B. 229]. Bu borada davlat siyosati asosan islom dinining asl insonparvarlik mohiyatini ochib berish, diniy bilimlarni ilmiy asosda o‘rgatish va radikal qarashlarga qarshi ma’rifiy immunitetni shakllantirishga qaratilgan.

Mazkur maqsadlarni amalga oshirish yo‘lida O‘zbekistonda bir qator ilmiy-ma’rifiy muassasalar tashkil etildi. Jumladan, Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, Imom Moturidiy xalqaro ilmiy markazi hamda Islom sivilizatsiyasi markazi shular jumlasidandir. Ushbu muassasalar islom sivilizatsiyasi tarixi, buyuk allomalarning ilmiy merosi va milliy-ma’naviy qadriyatlarni chuqur o‘rganish, ularni keng jamoatchilikka yetkazish hamda diniy ekstremizmga qarshi ilmiy asoslangan tushuntirish ishlarini amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda [12; B. 41].

Xususan, Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi hadis ilmi va islom manbalarini tadqiq etishga ixtisoslashgan bo‘lsa, Imom Moturidiy xalqaro ilmiy markazi moturidiylik ta’limoti va aqidaviy bag‘rikenglik tamoyillarini o‘rganishga yo‘naltirilgan. Islom sivilizatsiyasi markazi esa O‘zbekiston hududida shakllangan boy islomiy meros, ilm-fan va madaniyat tarixini tadqiq etish hamda targ‘ib qilish vazifasini bajarmoqda. Mazkur muassasalarning faoliyati nafaqat mamlakatda diniy-ma’rifiy muhitni sog‘lomlashtirishga, balki xalqaro miqyosda O‘zbekistonning bag‘rikeng va ma’rifatparvar davlat sifatidagi nufuzini mustahkamlashga ham xizmat qilmoqda.

Shu tariqa, O‘zbekistonda davlat va din munosabatlari sohasida amalga oshirilayotgan siyosat diniy bag‘rikenglik, ma’rifatparvarlik va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir. Bu siyosat mamlakatda turli konfessiya vakillarining tinch-totuv yashashi, fuqarolarning vijdon erkinligini ta’minlash hamda ekstremizm va radikalizm tahdidlarining oldini olishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda.

Muhokama. Davlat va din munosabatlari masalasi har bir jamiyatning tarixiy taraqqiyoti, siyosiy tizimi hamda milliy-madaniy qadriyatlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan murakkab ijtimoiy-huquqiy hodisa hisoblanadi. O‘zbekiston tajribasi shuni ko‘rsatadiki, diniy qadriyatlar va e’tiqod erkinligiga hurmat bilan yondashish, shu bilan birga, dunyoviy davlat tamoyillarini qat’iy saqlab qolish jamiyat barqarorligi, millatlararo totuvlik va konfessiyalararo bag‘rikenglikni ta’minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ko‘p millatli va ko‘p konfessiyali jamiyat sharoitida davlatning diniy masalalarga nisbatan muvozanatli siyosat yuritishi ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashda alohida ahamiyat kasb etadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda davlat va din munosabatlarini takomillashtirish, diniy erkinliklarni kengaytirish hamda diniy tashkilotlar faoliyatini liberallashtirish

borasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, diniy ta’lim tizimini rivojlantirish, diniy-ma’rifiy muassasalar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, xalqaro diniy muloqotni kuchaytirish hamda konfessiyalararo hamkorlikni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Shu bilan birga, diniy sohadagi qonunchilik bazasi takomillashtirilib, fuqarolarning vijdon erkinligini ta’minlash va diniy tashkilotlarning qonuniy faoliyat yuritishi uchun zarur huquqiy sharoitlar yaratildi.

Bundan tashqari, mamlakatda diniy ekstremizm va radikalizmning oldini olish, yoshlarni turli yot g‘oyalar ta’siridan himoya qilish hamda jamiyatda sog‘lom ma’naviy muhitni shakllantirish masalalariga ham alohida e’tibor qaratilmoqda. Shu maqsadda huquqiy, tashkiliy va ma’rifiy mexanizmlar muntazam ravishda takomillashtirilib, diniy savodxonlikni oshirishga qaratilgan targ‘ibot-tashviqot ishlari kengaytirildi. Ayniqsa, yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, ularda mustaqil fikrlash ko‘nikmasini shakllantirish hamda internet va ommaviy axborot vositalari orqali tarqalayotgan zararli mafkuraviy tahdidlarga qarshi ma’naviy immunitetni kuchaytirish dolzarb vazifalardan biri sifatida qaralmoqda.

Shu bilan birga, davlat va din munosabatlari sohasida ayrim muammolar ham saqlanib qolmoqda. Xususan, yoshlarning diniy bilim darajasi yetarli emasligi, internet tarmoqlari orqali radikal va ekstremistik g‘oyalarning tarqalishi, aholi o‘rtasida diniy savodxonlik darajasidagi tafovutlar hamda ayrim hollarda diniy masalalarning siyosiylashtirilishi xavfi mavjudligi bu sohada tizimli chora-tadbirlarni yanada kuchaytirish zarurligini ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, raqamli axborot makonining kengayishi sharoitida destruktiv g‘oyalarning tez tarqalishi jamiyat xavfsizligi va ma’naviy barqarorligiga jiddiy tahdid solishi mumkin.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari va diniy tashkilotlar o‘rtasidagi hamkorlikni yanada mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, aholining huquqiy va diniy madaniyatini oshirish, yoshlar o‘rtasida ma’rifiy ishlar samaradorligini kuchaytirish, diniy bag‘rikenglik va millatlararo totuvlik g‘oyalarini keng targ‘ib qilish orqali jamiyatda barqaror va sog‘lom ma’naviy muhitni shakllantirish mumkin bo‘ladi. Umuman olganda, O‘zbekistonda davlat va din munosabatlari sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar demokratik huquqiy davlat va kuchli fuqarolik jamiyatini barpo etish yo‘lida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda davlat va din munosabatlari demokratik-huquqiy hamda dunyoviylik tamoyillari asosida shakllantirilgan bo‘lib, ushbu yo‘nalishdagi siyosat jamiyat barqarorligini ta’minlashning muhim omillaridan

biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Mustaqillik yillarida fuqarolarning vijdon erkinligini kafolatlash, diniy bag‘rikenglik muhitini mustahkamlash hamda konfessiyalararo totuvlikni rivojlantirish borasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirildi. Natijada mamlakatda turli diniy konfessiyalar vakillarining o‘zaro hurmat, hamjihatlik va bag‘rikenglik asosida faoliyat yuritishi uchun zarur huquqiy va tashkiliy sharoitlar yaratildi.

Davlat tomonidan diniy tashkilotlar faoliyatining qonuniy asosda qo‘llab-quvvatlanishi, diniy-ma’rifiy markazlar va ilmiy muassasalarning tashkil etilishi, shuningdek, diniy ekstremizm va radikalizmga qarshi ma’rifiy asosdagi kurash mexanizmlarining joriy qilinishi mamlakatdagi ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, Imom Buxoriy, Imom Moturidiy va Islom sivilizatsiyasi markazlari kabi ilmiy-ma’rifiy muassasalarning faoliyati islom dinining insonparvarlik mohiyatini keng targ‘ib qilish, yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash hamda turli yot mafkuraviy tahdidlarga qarshi ilmiy asoslangan yondashuvni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shu bilan birga, globallashuv va raqamli axborot makonining kengayishi sharoitida diniy sohadagi yangi tahdid va muammolar ham yuzaga kelmoqda. Xususan, internet tarmoqlari orqali radikal g‘oyalarning tarqalishi, ayrim yoshlar orasida diniy bilimlarning yetarli emasligi, diniy savodxonlik darajasidagi tafovutlar hamda diniy masalalarning siyosiylashtirilishi xavfi mazkur yo‘nalishda tizimli va kompleks yondashuvni talab etadi. Shu sababli jamiyatda sog‘lom ma’naviy muhitni shakllantirish, fuqarolarning diniy va huquqiy madaniyatini oshirish, yoshlarni ma’naviy-axloqiy jihatdan barkamol etib tarbiyalash dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Kelgusida davlat va din munosabatlarini yanada takomillashtirish uchun diniy savodxonlikni oshirishga qaratilgan ilmiy-ma’rifiy dasturlarni kengaytirish, yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq ruhda tarbiyalash, konfessiyalararo muloqot va hamkorlikni rivojlantirish, shuningdek, zamonaviy mafkuraviy tahdidlarga qarshi samarali ilmiy-ma’rifiy mexanizmlarni takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda, O‘zbekistonda davlat va din munosabatlari sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar mamlakatda tinchlik, barqarorlik va ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qiluvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. Saidov A.X. Din va davlat munosabatlarining huquqiy asoslari. – Toshkent, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. https://lex.uz/docs/6445145

4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
5. Tulenov J. Dinshunoslik asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2019.
6. Abdullayev Q. O‘zbekistonda dunyoviylik tamoyillari. – Toshkent, 2022.
7. “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi Qonun. https://lex.uz/docs/5539773
8. Usmonov M. Konfessiyalararo totuvlik va bag‘rikenglik masalalari. – Toshkent, 2021.
9. Rasulov A. Zamonaviy jamiyatda dinning ijtimoiy funksiyalari. – Samarqand, 2020.
10. BMTning “Ma’rifat va diniy bag‘rikenglik” rezolyutsiyasi. https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n18/274/44/pdf/n1827444.pdf
11. Xasanboyev O. Diniy ekstremizmga qarshi kurashning ma’rifiy asoslari. – Toshkent, 2022.
12. Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi rasmiy sayti. https://www.bukhari.uz